

XX. YÜZYIL BAŞLARINDAKİ KAZAKİSTAN'DAKİ “ÜÇ CÜZ” PARTİSİ

Özet

Geleneksel Kazak siyasi yapısı, XIX Yüzyıl başlarında kurumsal hâle gelen Rus müdahaleleri sonucunda daha “modern” bir biçime evrilmeye başlamıştır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan Kazak aydınları, Kazak gelenek ve âdetlerini göz ardı eden bu sömürgeci Rus düzenlemelerine alternatif geliştirmekte gecikmedi. Ancak Rus sömürgeci gücünün 1822, 1867, 1868, 1886 ve 1891 yıllarında gerçekleştirdiği kapsamlı kanunlar, geleneksel Kazak siyasi yapısının parçalanarak Rus tarzı bir sistemin egemen olmasının yolunu açtı. Bir diğer deyişle Kazak siyasi yapısının modernleşmesinin kökeninde öncelikle Rus sömürgeci uygulamaları yatmaktadır. Fakat Rus kanun ve uygulamaları modernleşme sürecinin tek kaynağı değildir.

İlk Kazakça süreli yayınlar, Kazakça kitaplar, ilk Kazak siyasi partileri, Kazak kurultayları, ilk Kazak özerk yönetimi gibi uygulamalar Kazak aydınlarının girişimleriyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle Kazak aydınlarının düşünce ve faaliyetleri Kazak siyasi modernleşmesinin ana kaynaklarından biridir. Özellikle de “Üç Cüz” partisi siyasi-demokratik görüşü savunarak Kazakların Çarlık Rusya’dan bağımsızlığını kazanmasını istemiştir. Araştırmada bu dava uğrunda mücadele veren parti ve onun kurucularından biri olan Kölbay Tögisov’un öncülüğü ile kurulan

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF
TURKISH WORLD
STUDIES
CİLT 4 / SAYI 1 /
OCAK 2021

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Aigerim ABDİKHA-
NOVA

Zhanat AKHMETOVA
Selcuk Üniversitesi,
[aigerimabdikhano-
va@gmail.com](mailto:aigerimabdikhano-
va@gmail.com)
Kazak Kızlar Pedagoji
Milli Üniversitesi,
[akhmetovazha-
nat73@gmail.com](mailto:akhmetovazha-
nat73@gmail.com)

Gönderim Tarihi
Received
20.01.2020

Kabul Tarihi
Accepted
03.02.2021

Atıf
ABDİKHAANOVA,
Aigerim,
AKHMETOVA, Zhanat
(2021). “XX. Yüzyıl
Başlarındaki Kazakis-
tan’daki “Üç Cüz”
Partisi”, *Uluslararası
Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi*,
(4/1), 39-70

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

“Üç Cüz” partisi hakkında detaylı biçimde bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: “Üç Cüz”, Kazak, Rusya, Bolşevik, Alaş, Parti, Karkaralı, Koyandı, Beyaz Ordu

“UCH JUZ” PARTY IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY IN KAZAKHSTAN

Abstract

As a result of Russian interventions, that became institutional in the early 19th century, the traditional Kazakh political structure began to evolve into a more “modern” form. The Kazakh intellectuals, which began to emerge in the second half of the 19th century, were quick to develop an alternative to these colonial Russian arrangements that ignored Kazakh traditions and customs. However, the extensive laws of Russian colonial power in 1822, 1867, 1868, 1886 and 1891 paved the way for the breakdown of the traditional Kazakh political structure and the domination of a Russian-style system. In other words, the Russian colonial practices lay primarily at the root of the modernization of the Kazakh political structure. But Russian laws and practices are not the only source of modernization.

Practices like first Kazakh periodicals, books in Kazakh, first Kazakh political parties, Kazakh congresses, the first Kazakh autonomous administration were implemented by the Kazakh intellectuals. Therefore, the thoughts and activities of Kazakh intellectuals are one of the main sources of Kazakh political modernization. In particular, the “Üç Cüz” party advocated a political-democratic view and asked the Kazakhs to gain independence from Tsarist Russia. The research provides detailed information about the party that fought for this case and the “Üç Cüz” party founded under the leadership of Kölbay Tögisov as one of its founders.

Keywords: “Üç Cüz”, Kazakh, Russian, Bolshevik, Alash, Party, Karkaralı, Koyandı, White Army

Giriş

XX. Yüzyıl başında Kazak tarihine yön veren oluşumlardan biri olan “Üç Cüz” partisi hareketinin karakteri hakkındaki tartışmalar hala devam etmektedir. Sovyet dönemi ve bağımsız Kazakistan devri tarihçileri bu hareketi farklı biçimlerde yorumlamışlardır. Önceleri devrimci, milliyetçi-demokratik ve Bolşevik yandaşları olarak tanımlanan “Üç Cüz” mensupları, şimdilerde ulusal kurtuluş hareketinin liderleri olarak kabul

edilmektedir. Bu sebeple hareketin gerçek niteliği bugünkü değerlendirmelerle değil hareketin kökenlerine bakarak anlaşılabilir.

Rusya'daki 1917 yılında gerçekleşmiş Şubat ihtilalinden sonra Kazakistan'da siyasi partiler meydana gelerek, kendi amaçlarına ulaşmak ve özgürlük kazanmak için Çarlık Rusya yönetimiyle mücadeleye girmişlerdir. Sosyal niteliği bakımından çeşitlilik arz eden milli-demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen "Alaş" partisi kurulmuştur. "Alaş" partisinin iki milli amacı, Kazakları Çarlık Rusya'nın sömürgeci politikasından kurtarmak ve Kazak toplumunu uygar halklar düzeyine ulaştırmak olmuştur. "Alaş" partisi ortaya çıktıktan sonra çok geçmeden 1917 yılının sonbaharında diğer aydınlar grubunu temsil eden Mukan Aytpenov ve Kölbay Tögisov'ın inisiyatifiyle kurulan "Üç Cüz" partisi de Rusya'ya karşı şiddetli mücadeleye girişmiştir. Söz konusu parti de Kazakistan'ın toplumsal-siyasi, sosyal-ekonomik sorunlarına kendi tarafından çözüm bulmaya çalışmıştır. Fakat partinin hayatı çok kısa sürmüş ve parti üyelerinin yaşamları da büyük acıyla sonlandırılmıştır.

Bazı araştırmalarda "Üç Cüz" "parti değil, siyasi örgütür" şeklindeki görüşler de geçmektedir. Fakat bütün arşiv belgeleri ve süreli yayınlar "Üç Cüz" partisinin siyasi amaçla kurulmuş teşkilat olduğunu doğrulamaktadır.

"Üç Cüz" partisinin kurucusu Kölbay Tögisov, çeşitli yetenekleriyle, özellikle de yaratıcılık ve cesaretiyle ayırt edilmiş şahsiyetlerden birisidir. Onun siyasi görevi 1905 yılındaki Rus ihtilalından sonra tekrar canlanmıştır. Kölbay, A. Bökeyhanov, A. Baytursınov, M. Dulatov, C. Akbayev ile birlikte Kazak aydınları tarafından Çarlık Rusya beyannamesini değerlendirmeye, Karkaralı şehrinde meydana gelen siyasi mücadeleye katılarak bununla ilgili görüşlerini yayın aracılığıyla belirtmiştir. Kendisi,

1905 yılında Karkaralı'da Koyandı panayırında Çar'a şikâyetname sunanlar arasında yer almıştır. Çarlık hükümeti yeniden güç kazanmaya başlayınca siyasi faaliyette bulunanları takibe almaya başladı. Tögisov da 1907 yılından itibaren birkaç dava arkadaşıyla birlikte Semey'de, Pavlodar'da hapse atılmıştır. Ondan sonra Beyaz Ordu askerleri tarafından acımasızca katledilmiştir.

Bu makalede elimizde bulunan tarihi belgeler ve vesikalar, aynı zamanda önce yayınlanan bilimsel ve edebi incelemelere dayanarak “Üç Cüz” partisiyle ilgili çeşitli soruları yanıtlamaya çalışacağız.

1. “Üç Cüz” Partisinin Kurulması

Çarlık Rusya'sının yıkılıp Sovyetler Birliği'nin kurulması ile sonuçlanan 1917 Ekim İhtilali Kazak bozkırındaki toplumsal-siyasi durumu da tamamen değiştirdi. Kazakistan'da ihtilalden önce ve Şubat İhtilali'nden sonra kurulan siyasi partiler faaliyet göstermeye başlamışlar.

Özerklik ve siyasi parti işleri sadece Kazaklara özgü faaliyetler değildi. Türkistan, İdil-Ural, Don Kozaklarının ülkesi ve Sibiry'a da da benzer faaliyetler oluyordu. Kazaklar özellikle komşuları olan Sibiry ve Türkistan'daki faaliyetleri yakından takip ediyorlar ve bazı etkinliklere katılıyordu. Sibiry özerklik taraftarları 8-10 Ekim 1917 tarihinde Tomsk şehrinde bir toplantı düzenleyince Bökeyhanov da Kazakları temsilen dokuz vekille birlikte bu toplantıya katıldı. Toplantı dönüşü Bökeyhanov Semey şehrine uğrayarak burada Alaş Partisi'nin teşkilatını kurma çalışmalarında bulundu. Bökeyhanov 12-13 Ekim günlerinde şehrin ileri gelenleriyle bir araya gelerek Alaş Partisi ve Kazak özerkliği meselelerini görüştü.

Türkistan siyasi hayatı devresinde halkının menfaatini millî mefhumda savunmak için ortaya çıkan çağdaş teşkilat, çağdaş hayati programa sahip ilk parti olan “Alaş” partisinin

davet ve organize etmesiyle 5 Aralık 1917 tarihinde Orenburg'da İl Umumi Kazak Kurultayı toplandı. Kurultaya bütün Kazak vilayetleri yanı sıra Altay'dan ve Semerkant'tan, bununla beraber Yedisu Kırgızlarından gelen toplam 82 delege katıldı.

Kurultay süresince Kazak aydınları gerek Başkurdistan hükümeti azaları, gerekse Hokand Türkistan hükümeti azaları ile sıkı bir işbirliği içindeydiler. 13 Aralık 1917 tarihinde Kurultay, Kazakların geleceği için Demokratik Rusya çerçevesinde Alaş-Orda Millî Muhtar Hükümeti'ni ilan etti. Alaş-Orda Millî Muhariyetinin başkanlığına seçim sonucunda en çok oy alan Alihan Bökeyhanov getirildi.

"Alaş" partisinden sonra kısa bir süre içerisinde kurulan siyasi partilerden birisi, "Üç Cüz" partisidir. Kölbay Tögisov'un toplumsal-siyasi hizmeti "Üç Cüz" partisiyle yakından alakalıdır. İlk Kazak Sosyal Partisi olarak tarihe geçen "Üç Cüz" partisinin toplumsal-siyasi hizmeti, faaliyeti ve onun başkanlarının ilgi alanları henüz tamamen araştırılarak bunlarla ilgili net sonuçlar elde edilememiştir. Sovyet döneminde Kazak tarihinin "gizli" sayfalarına dönüşen bu konuya değinmek bile mümkün değildir.

Bilimsel çalışmalar, siyasi literatürler ve edebî eserlerde "Üç Cüz" partisi hakkında "burjuvacı milliyetçiler" şeklindeki tek yönlü görüşlere ağırlık verildi. Genellikle "Üç Cüz" partisinin kurulması, onun siyasi ve ekonomik, sosyal amaç ve ilgileri hakkında yaşadığı dönemde çeşitli dillerde gazete ve dergilerde makaleler yayınlanmaya başlamıştı. İlk olarak Omsk şehri Sovyet milletvekillerinin yayın organı olan "Revolutsiyonnaya Mysl" (*Devrimci Düşünceler*) gazetesinde "Üç Cüz Kazak Sosyalist Partisi kuruldu. O, Omsk şehrinde kendi Merkez Komitesini oluşturdu." diye yazılmıştır¹.

1917 yılında Kazakistan'da iki siyasi partinin, özellikle de "Alaş" millî partisinin ve "Üç Cüz" komünist partisinin faaliyet

¹ *Revolutsiyonnaya Mysl*. 1917 №58 23 Aralık.

göstermesi ile ilgili bilgilere Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde saklanan Bökey Ordusu'ndaki Kazak İhtilal Komitesi üyeleri S. Cakıpov, M. Ötegenov ve A. Seyitov'un makalelerinde rastlanabilir. Makalelerde “*Alaş*” partisini devlet erkânı Alihan Bökeyhanov yöneterek onun “*Alaşorda*” hükümetini kurduğu, bu yönde diğer “*Üç Cüz*” partisinin faaliyet göstermesine engel olduğu, iki parti arasındaki siyasi mücadelenin 1918 yılına doğru güçlendiği, sonuçta ise “*Üç Cüz*” partisinin Beyaz Ordu tarafından baskılar sonucu kapatıldığı aktarılmaktadır².

“*Üç Cüz*” partisinin programı, belgeleri üyelerin dikkatine sunuldu³. “*Alaş*” partisi yayın organı “*Kazak*”, H. Gabbasov, İ. Alimbekov, R. Marsekov gibi gazetecilerin organize etmesiyle yayınlanan “*Sarıarka*”, Kızıılcar şehrinde basılan “*Cas Azamat*” gazetelerinde çeşitli makaleler basılmıştır. Çoğunluğu “*Üç Cüz*” partisine iftira atmayı amaçladılar.

Semey İl Yönetim Kurulu'nun (*Zemstvo*) A. Andamasov, A. Bolatov, S. Düysenbin, İ. Kazangapov, R. Marsekov, C. Şölembayev vb. üyeleri “*Kazak*” gazetesinde “*Üç Cüz*” partisinin kurulmasıyla ilgili açıklamalarda bulunarak söz konusu partinin kurulmasına karşı çıktılar. Onlar “*Üç Cüz*” partisini “*Alaş*” partisine karşı kurulan parti olarak değerlendirdi⁴.

“*Alaş*” Partisi Başkan Yardımcısı H. Gabbasov Semey şehrinde Moskova'daki Halel ve Cahanşah Dosmuhammedov'a sosyalist “*Üç Cüz*” partisini kınayan telgraf göndermiştir. Onda “*K. Tögisov, Alaş partisini, halk jandarmasını Beyaz Ordu askerinin bir kolu olarak görüyor.*” denmiştir⁵.

“*Alaş*” partisi başkanlarından birisi olan Mircakıp Dulatov da “*Üç Cüz*” partisine karşı görüşü izledi. O, “*Üç Cüz Kurnaz-*

² *Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 140 Karar, C. 1, 11. İş, 9-10 Klasör.

³ *Üç Cüz*, 1917. №2 24 Aralık.

⁴ *Kazaktan Şıkkın Aramzalar* (“*Kazaktan Çıkmış Kurnazlar*”), Kazak Gazetesi, 1918 №260.

⁵ *Rusya Federasyonu Devlet Arşivi*, 1318 Karar, C. 1, 23. İş, 15 Klasör.

ları" başlıklı makalesinde, "Üç Cüz" partisinin kurucu başkanları Mukan Aytpenov, Kölbay Tögisov ve partinin üyesi olan Şaymerden Alcanov, Kazi Torsanov, Üristem Kasabayev'in planlarını "Alaş" partisine karşı hareketler olarak değerlendirir⁶. Kazak aydınlarından birisi Koşke Kemengerulı: "Üç Cüz'ün samimi parti olmadığına böyle kanıtlarım vardır: 1) Parti üyeliğine sadece zenginleri kabul etti; 2) Yoksulların taraftarı gibi görünerek parti meclisine Kazak zenginlerini, rüşvetçilerini davet etti; 3) Millet ayrımcılığına karşı Bolşevik partisiyle işbirliği yaptı; 4) Din sloganı attı." diye yazmıştır⁷.

Böylece Kazak aydınları "Üç Cüz" partisini her tarafta eleştirmeye çalıştılar. Birileri Kölbay Tögisov'un kendisini suçlarken, diğerleri ise onun "Üç Cüz" partisiyle ilgili olarak yürüttüğü politikasını eleştiriye tabi tutmuşlardır.

"Üç Cüz" partisi ile "Alaş" partisinin siyasi amaçları aynıydı. Onların temel hedefleri baskıcı, muhafazakâr hükümeti tamamen yok ederek Kazakların kendi devletini kurmasını gerçekleştirmektir. Dolayısıyla bu amacı gerçekleştirme yolunda iki parti arasında büyük bir mücadele yaşandı. "Alaş" partisi üyeleri "Üç Cüz" partisinin faaliyetlerini beğenmedi. "Üç Cüz" de "Alaş" partisini kendi gazetelerinde sert bir şekilde eleştirmekten çekinmedi.

"Üç Cüz" ile "Alaş" partisi arasındaki tartışmayı Kazak aydınlarından çıkan ilk Bolşeviklerden biri Saken Seyfullin "Tar Col Tayğak Keşüv" ("Dar Yol Kaygan Geçit") adlı tarihi romanında detaylı bir şekilde anlatarak partinin yürüttüğü politikayı ve partiyi yöneten Mukat Aytpenov, Kölbay Tögisov ve diğer üyelerinin siyasi portrelerini tasvir etmeye çalışmıştır.

A. Bökeyhanov Ekim ayında Semey'e gelerek "Alaş" partisinin il komitesini açtıktan sonra gençlerle buluşmak için

⁶ "Üç Cüz'din" Kuları ("Üç Cüz'ün) Kurnazları, Kazak Gazetesi, 1918 №252 26 Kasım.

⁷ K.Kemengerulı, Tandamalı ("Seçme Eserler"), Almatı 1996.

Omsk şehrine yola koyulur. “Birlik” derneği üyeleriyle olan buluşma İl Başkanlık evinde düzenlenmiştir. A. Bökeyhanov, toplantının ilk kısmında Kazak gençlerine Tom şehrinde düzenlenen Sibiryа özerkçilerinin meclisi hakkında bilgi verir, ikinci bölümünde ise “Alaş” partisi programını, mücadele yöntemlerini anlatır⁸. Bu buluşmaya “Üç Cüz” partisi başkanı Mukan Ayt-penov ile parti üyesi Şaymerden Alcanov da katılarak tartışmaya girer. A. Bökeyhanov, millî “Alaş” partisinin kurulması gerektiğini öne sürerken Şaymerden Alcanov, buna itiraz ederek “Kazak üç kısma, Üç Cüze ayrılır, dolayısıyla “Üç Cüz” partisi kurulmalıdır” şeklindeki görüşünü ortaya atar. Fakat toplantıda Ş. Alcanov’un teklifinden çok A. Bökeyhanov’un görüşü katılımcılar tarafından uygun görülerek onlar “Alaş” partisine üye olmayı kabul ederler.

Koşke Kemengerulı ve Bilal Maldıbayev gibi Kazak aydınlarının önderliğiyle Petropavl şehrinde yayınlanan “Cas Azamat” (“Genç Adam”) gazetesinde başta Kölbay olmakla birlikte eskiden din ve Türkçülük gibi ülkülerin peşinde koşanların millet düşmanı Bolşeviklere katılmakta olduğu yazılır⁹.

“Üç Cüz” partisinin hangi amaçla kurulduğu hakkındaki görüşler de çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin araştırmacı T. Eleuov “Üç Cüz” partisi, Panislamist ve Türkçü görüşleri şiddetle savunan “milliyetçi”, burjuvacı partiden biridir, demiştir¹⁰. S. Beysembayev ile P. Pahmurnıy’ın editörlüğüyle 1973 yılında neşredilmiş “Pod Znamenem Leninskih İdei” (“Lenin İlkesi Arması Altında”) adlı kitapta “Üç Cüz” partisi sosyal bakımdan çeşitli, “Alaş partisine karşıt amaçla kurulmuş partilerden birisidir” şeklinde doğru açıklama verilmiştir¹¹. Tarih araştırmacısı

⁸ Mambet Koygeldiyev, *Alaş Hareketi*, I Cilt, Almatı 2008, s.306.

⁹ *Cas Azamat Gazetesi*, 1918 №6.

¹⁰ T.Eleuov, *Ustanovlenye i Uproçenye Sovetskoj Vlasti v Kazahstane*. Almatı 1961. s. 234.

¹¹ *Pod Znamenem Leninskih İdei*, Almatı 1973. s. 47.

P. Pahmurnıy'ın kanaatine göre "Üç Cüz" ufak burjuvacı parti olarak "solcular" tarafını tutmuştur¹².

1990 yıllarında "Üç Cüz" partisi tarihini özel olarak araştıran tarihçi Baban Elkeyev'in makaleleri "Kazakistan Komünisti", "Yıldız", "Almatı Akşamı" gazete ve dergilerinde yayınlandı. Araştırmacı, "Alaş" partisiyle aynı anda ortaya çıkan partinin temel amaçlarını değerlendirerek "Üç Cüz" partisi önderlerinden biri Kölbay Tögisov'un hizmetinin üzerinde durur.

"Alaş" partisi tarihini araştıran Kemal Nurpeyis, "Üç Cüz" partisinin kuruluşunu, onların değindiği sosyal-ekonomik meseleleri ele alır. "Üç Cüz" ile "Alaş" partisi arasındaki özerklik, milletlerarası ilişki sorunlarıyla ilgili görüşlerin birbiriyle bazen yakın, bazen de uzak olduğunu vurgulayarak, "Üç Cüz" partisi başkanlarından birisi olan Kölbay Tögisov'un yaptığı hizmetlerden bahsederek böyle bir açıklamada bulunur: "Üç Cüz" 1917 yılında Ekim-Kasım aylarında ortaya çıkmıştır. İlk önce parti "Alaş" partisiyle işbirliği yapacakları yönünde açıklama yapmasına rağmen sonra bu düşüncesinden vazgeçti, çok geçmeden Kazakistan'ın toplumsal-siyasi meseleleri yönünden "Alaş" partisinin temel eleştiricisine dönüştü¹³".

Tarihçi Mambet Koygeldiyev, "Üç Cüz hem ortaya çıkış nedeni bakımından hem de sosyal bakımdan tamamen gelişmiş, fakat etkili siyasi güce dönüşmeyi amaçlayan teşkilattir." demiştir¹⁴.

Rusya Müslümanları tarihini araştıran diğer bir bilim adamı S.M. İshakov ise, "Üç Cüz ile Alaş partileri Kazak aydınlarının bölünmesi sonucunda kurulmuştur." diye görüşünü öne sürer¹⁵. Rusya'nın burjuvacı partisinin tarihini araştıran L. M. Spirin: "Söz konusu parti ufak burjuvacı demokrasisi ile işbirli-

¹² Ustanovlenye Sovetskoy Vlasti v Oblastyah Kazahstana (1917-1918), Almatı 1957. s. 47.

¹³ K.Nurpeyisov, *Alaş hem Alaşorda*, Almatı 1995. s. 127.

¹⁴ Mambet Koygeldiyev, *Alaş Hareketi*, I Cilt, Almatı 2008. s.318.

¹⁵ S.İshakov, *Rossiyskye Musulmane i Revolyutsya*, Moskova 2003. s. 321.

ği yaparak sosyal devrimin vazifelerine engel oluşturabilecek durumları önlemeye çalıştı.” demiştir¹⁶.

2. “Üç Cüz” Partisine Halkın Tepkisi

1917 yılının Ekim-Kasım aylarında Mukan Aytpenov, Kölbay Tögisov gibi Kazak aydınlarının inisiyatifiyle kurulmuş “Üç Cüz”, ufak burjuvacı demokratların siyasi partisi oldu. Parti üyeliğinde aydın kesim, devrimci-demokrasi yönündeki yarı işçiler ve yoksullar yer almıştır.

Saken Seyfullin partiye üye olanlar arasında Omsk ve Petropavl şehirlerinde yaşayan okuma-yazma bilmeyen yoksulların, işçilerin de olduğunu dile getirir¹⁷.

“Üç Cüz” partisinin kuruluş amacı hakkında Mukan Aytpenov ile İshak Kabekov “Sarıarka” gazetesinde kısa bir açıklama yapmıştır. “Ünlü aydın Alihan Bökeyhanulı’nın kurduğu Alaş partisinin programıyla yetinmeyip Kazaklar Üç Cüz adlı sosyal partiyi açtılar. Partinin amacı Rusya’nın federasyon kurma siyasetini destekleme, yeni Türk ve Tatar birliğini oluşturma, Milletler Meclisi için vekiller listesini hazırlamıştır¹⁸”. “Sarıarka” gazetesinin diğer bir sayısında “Üç Cüz” partisi, “Alaş” partisine savaş açan ve onun işlerine engel olmak için kurulan bir teşkilat olmakla suçlanmıştır¹⁹.

Yeni partinin Merkez Komitesi başkanlığına Mukan Aytpenov tayin edilerek Kölbay Tögisov başkan yardımcısı seçildi. Parti sekreterliğine İshak Kabekov seçilirken, partinin ekonomi işlerini de Abdurrahman Kılıçbayev üstlendi.

Araştırmacı V.K. Grigoryev, partinin temel içeriği hakkında aşağıdaki bilgileri verir: “Partinin yönetim çekirdeğini oluşturanlar şunlardır: Mukan Aytpenov orta aydın, Kölbay

¹⁶ L.Spirin, *Kruşenye Pomeşcih i Burcuazlıh Parti v Rossii*, Moskova, 1977. s.57.

¹⁷ S.Seyfullin, *Tar Col Tayğak Keşiv*, Almatı 1977. s. 135.

¹⁸ *Alastap Aydau Kerek Sarıarka Gazetesi*, 1917 №21.

¹⁹ *Sarıarka Gazetesi*, 1917 №26.

Tögisov gazeteci avukat, Şaymerden Alcanov çevirmen, Abulhayır Dosov öğrenci, İshak Kabekov hamaldır. Bunlardan ikisi Kölbay Tögisov ile Şaymerden Alcanov 1911-1915 yıllarında 'Aykap' dergisinde beraber çalışmışlardır²⁰.

"Üç Cüz" partisinin yayın organı olarak Kölbay Tögisov'un editörlüğüyle Aralık 1917'den Mayıs 1918'e kadar "Üç Cüz" gazetesi basılmaktaydı. Genel olarak gazetenin 10 sayısı çıkmıştır. Bu sayıların hepsi "Yaşasın Türk-Tatar Oğulları" sloganıyla yayınlanmıştır.

"Üç Cüz" gazetesinin Omsk şehrinde çıktığı hakkında "Kazak" gazetesinde kısa bir bilgi verilmiştir. Yazar "Üç Cüz" gazetesinin editörünün K. Tögisov'un olmasına memnun kalmadığını belirtti. "Kazak gazetelerinin çoğalmasını reddetmiyoruz. Fakat Kölbay'ın kim olduğunu, nasıl bir gazeteci olduğunu millet iyi bilir. İyi bilmezse artık öğrensin. Başkanlık yapmak isteyen kişi kör ise ya kendisi kuyuya düşer ya da takipçilerini kuyuya düşürür. Bunu günler geçtikçe görmüş bulunmaktayız." denir bildiride.

Genellikle gazete, Omsk şehrinde değil, Kızılcar (Petroavl) şehrinde yayınlanmaktaydı. Bununla ilgili olarak "Svobodnaya Reç" ("Serbest Söz") gazetesinin Aralık'taki sayısında "Üç Cüz" gazetesinin "Üç Cüz" partisi yayın organı olarak Kızılcar şehrinde haftada bir basıldığı anlatılır²¹. Aynı zamanda gazetenin ilk önce Kızılcar şehrinde yayın hayatına başlayarak, birçok zaman geçtikten sonra, yani Ocak 1918'den itibaren Omsk şehrine taşınarak il matbaasında basıldığı, gazetenin editörlüğünü Kölbay Tögisov'un üstlendiği söylenir²².

"Üç Cüz" gazetesinin çıkması Taşkent şehrindeki "Birlik Bayrağı" ile "Ulu Türkistan" gazeteleri tarafından da hoş karşılanmamıştır. "Birlik Bayrağı" gazetesinin 11 Ocak 1918 tari-

²⁰ V.Grigoriyev, *Protivostoyaniye (Bolşeviki Neproletarskiye Partii v Kazahstane. 1917-1920 gg.)*, Almatı 1989. s. 114.

²¹ *Svobodnaya Reç Gazetesi*, 1917 №109 8 Aralık.

²² *Veçernyaya Zarya Gazetesi*, 1918 №6 11 Ocak.

hindeki 19. sayısında aşağıdaki bilgiler yer almıştır: “Kölbay, Üç Cüz gazetesini yayınlayarak onun ilk sayısını sadece Orınbor şehrindeki Vakit ve Yeni Vakit gazetelerine göndermiş, fakat Üç Cüz gazetesinin ilk sayılarında Alihan ile Mircakıp’ı kötüleyen söylemlerden başka olumlu bir bilgi bulunmuyor.” “Ulu Türkistan” (1918, 47 Sayı) gazetesinde: “Üç Cüz gazetesi tamamen Kazakların ünlü aydınları Alihan Bökeyhanov, Mircakıp Dulatov ve Kazaklar arasında millî, toplumsal meseleleri çözmekle uğraşan Alaş partisinin diğer üyelerine iftira atmaya yönelmiştir. Siyasi durum, uluslararası işlerden hiç bahsetmemiştir.” şeklinde bildiri basılmıştır.

Omsk Bolşevikleri “*Revolutsiyonnaya Mysl*” (Devrimci Düşünceler) gazetesinde “Üç Cüz” partisi liderlerinin kendi amaçlarını Batı Sibiryâ bölgesine bildirmesi için onlara özel yer ayırmıştır. Örneğin 17 Kasım 1917 tarihinde gazetede “Kırgız (Kazak) Sosyal Partisi Üç Cüz” başlıklı makalede Kazak yok-sullarına rehberlik edebilecek yeni partinin kurulmasından sevinçle bahsedilmiştir. Sonraki sayıda Doğu Kazakistan bölgesindeki Şorğa ve Zaysan eyaletlerinin ilçelerindeki Kazakların “Üç Cüz” ün başkanı Kölbay Tögisov ile birleşmesiyle “Kazak Uranı” (Kazak Sloganı) adlı işçiler derneğinin kurulduğu hakkında bilgi verilmiştir²³.

“Üç Cüz” gazetesinde ağırlıklı olarak “Üç Cüz” partisi kararları, telgraflar, çeşitli bildirimler ve “Alaş” partisi üyeleri, toplumsal değişimler ile ilgili eleştirel makaleler yayınlandı. Örneğin gazetede “Alın Teriyle Yaşayan Kazak Halkı”, “Alaş, Aman Allahım!”, “Ahmet Baytursonov’a Açık Mektup”, “Kızılcar’daki İl Komiserliği”, “Alaş Özerkliği”, “Kızılcar Haberleri”, “Alaş Partisi Kara Yüzlüleri” vb. makaleler basılmıştır.

²³ V.Grigoriyev, *Protivostoyaniye (Bolşeviki Neproletarskiye Partii v Kazahstane. 1917-1920 gg.)*, Almatı 1989. ss. 118-119.

"Üç Cüz" partisi üyeleri tutuklandıktan sonra gazete kapatılarak onun matbaası "Alaş" partisi genç üyelerinin "Cas Azamat" ("Genç Adam") adlı gazetesine verilmiştir.

"Üç Cüz" partisinin kurulması ve onun üyeleri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Genellikle partinin faaliyet alanıyla ilgili bilgilerin az olduğundan net sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Dolayısıyla "Üç Cüz" partisinin siyasi hizmetini tespit etmek için 1917-1918 yıllarında yayınlanan "Kazak", "Üç Cüz", "Sarıarka", "Cas Azamat" (Genç Adam), "Delo Sibiri" (Sibirya İşleri), "Revolutsiyonnaya Mysl" (Devrimci Düşünceler), "İzvestiya" (Haber), "Trudovaya Cizn (İş Hayatı)", "Svobodnaya Reç" (Serbest Söz), "Veçernyaya Zarya" (Akşam Şafakı) gibi gazetelerde yayınlanan haber ve makalelere ihtiyaç duyulur.

"Üç Cüz" partisinin kaç üyeden oluştuğu hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Araştırmacılar parti üyelerine ilişkin çeşitli bilgiler verirler. Saken Seyfullin "Dar Yol Kaygan Geçit" romanında tamamen olmasa bile partinin aktif üyeleri hakkında değerli bilgiler verir. Ona göre "Üç Cüz" partisi üyeliğinde Mukan Aytpeinov, Kölbay Tögisov, Şaymerden Karanayev, Mukan Esmagambetov, Karim Düysekeyev, Kali Esmagambetov, Galiskar Kuanışev, İshak Kabekov, Karim Sateşov, Ermuhammed Tokbayev vb. kişiler yer almıştır²⁴.

Araştırmacı L.M. Spirin 1918 yılının ilkbaharında "Üç Cüz" partisinde 600-700 üye vardır, derken²⁵; V.K. Grigoriyev'e göre Nisan 1918'de partinin binden fazla üyesi bulunmaktadır²⁶. Tarihçi B. Elkeyev de partinin genel olarak bin civarın-

²⁴ S.Seyfullin, *Tar Col Tayğak Keşiv*, Almatı 1977. ss. 80-131.

²⁵ L.Spirin, *Kruşenye Pomeşiçih i Burcuazhıh Parti v Rossii*, Moskova, 1977. s.321.

²⁶ V.Grigoriyev, *Protivostoyaniye (Bolşeviki Neproletarskiye Partii v Kazahstane. 1917-1920 gg.)*, Almatı 1989. ss. 114.

da, özellikle de Petropavl’da 200, Omsk şehrinde 450 üyesi olduğunu öne sürer²⁷.

Böylece yukarıda adı geçen gazetede ki makalelere ve bilimsel çalışmalara, Omsk İl Devlet Arşivi belgelerine göre “Üç Cüz” partisinde M.Aytpenov, K.Tögisov, K. Boranbayev, A. Cumabayev, S. Caksılıkov, S. Tokabayev, Ş. Karanayev, H. Bekhocin, M.Velihanov, K. Sarsenov, R. Konayev, A.Kuandıkov, N.Ramazanov, C.Taubekov, K.Cürsinov, S.Tokpabayev, C. Ordabayev, D. Caliyev, A. Bakatayev, R. Camalinov, N. Omarbekov, A. Ciyenbayev, T. Ciyenbayev, S. Ciyenbayev, İ. Ciyenbayev, U. Smagulov ve D. Smagulov, A. Örkinbayev, A. Alibekov, C. Düysenov, K. Kemengerov, B. Kancığalin, A. Bayniyazov, S. Kudaybergenov, S. Aytuğanov, A. Smagilov, İ. Üşebayev, S. Cantasov, A. Abşikov, A. Bektasov, S. Neylov, S. Sarsenbayev, A. Bayanov, K. Esentayev, C. Coldaspayev, M. Sarsenbayev, S. Esenov, S. Taubekov, T. Tursinov, D.Smailov, U. Niyazov, S. Ormanov, T. Tanatbayev, B. Tanaşbayev, C. Kikenbayev, İ. Kikenbayev, T. Doscanov, T. Camanbayev, B. Camanbayev, K. Aubakirov, A. Rayısov, T. Rayısov, B. İzbasov, B. Esentayev, M. Esmāğambetov, K. Düysekeyev, K. Esmāğambetov, G. Kuanışev, İ. Kabekov, K. Sateşov, E. Tokbayev, H. Bekhocin, Ş. Alcanov, K.Torsanov, S. Bokayev, S. Konayev, U. Kosayev, B. Abilov, A. Abdurrahmanov, S. Abdurrahmanov, S. Abılayev, C. Kabekin, A. Kılıçbayev, A. Kuanışev, S. Tolengitov (K.Tögisov’un kardeşi), N. Kulcanov, I. Tölebayev, A. Dosov, C. Saduakasov, K. Musin, A. Maykotov, K. Munaytpasov, T. Arıstanbekov, S. Amancolov, H. Cüsıpbekov, M. Öserbayev, C. İsmāğambetov, G. İdrisov, S. Şaripov, U. Canibekov, M. Cantalip, D. Kikinbayev, A. Cumanov, N. Bögenbayev, Berkaliyev, S. Bayğuşev, O. Korcunayev gibi üyelerin olduğu

²⁷ B.Elkeyev, *Partya “Üç Cüz” i ee Deyatelnost v Peryod Ustanovleniya Sovetskoıy Vlasti v Kazahstane* İstoriya Kazahstana: Belıye Pyatna. Makaleler Derlemesi, Almatı 1991. s.58.

tespit edildi. Partinin birçok üyeleri sonradan "Üç Cüz" partisinden ayrılarak "Alaş" partisi üyeliğine dâhil olmuştur.

"Üç Cüz" partisinin kurulması haberini Kazak toplumunun belli bir kısmı sevinçle karşıladı. "Revolutsiyonna-ya Mysl" (Devrimci Düşünceler) gazetesinde Kazak bozkırının dört bir yanından "Üç Cüz" partisini destekleyeceklerini bildiren tebrik mesajları sık sık yayınlanmaktaydı.

"Üç Cüz" partisi başkanları kendilerini işçi kesimin amaç ve çıkarlarının savunucuları olarak tanıttı ve kendi programlarında gösterdiği planlarını "Alaş" partisinin faaliyetiyle kıyaslardı. Yayın organları olan "Üç Cüz" gazetesinde kendi amaçlarını net bir şekilde belirterek Sovyet hükümeti faaliyetlerini olumlu değerlendirirdi.

24 Aralık 1917 tarihinde "Üç Cüz" gazetesinde partinin ilk belgesi, parti programı yayınlandı. Programın başında "Üç Cüz" partisi yetkilileri ne için parti kurmak istedikleri hakkında bilgi verir. "Üç Cüz" siyasi partisi Kazak ülkesinin en büyük kenti Omsk şehrindeki Kazakça ve Rusça okuyabilen, başkalarıyla eşit düzeyde konuşabilen Kazak gençlerini iyi bir geleceğe götürmeyi amaç edinir, demiştir.

Partinin kurucuları halkın destek olacağını bekledi. Programda "Üç Cüz" partisinin gelecekte yapmayı düşündüğü amaçları ve vazifeleri yer almıştır. Bunlar: Dünya savaşını durdurmak için anlaşma yapmak, özerk devlet kurmak, toprak, din, yönetim, yetim ve yoksullara yardımda bulunmak, kurultay meclisi için milletvekili seçmek gibi meselelerden oluşmuştur²⁸.

"Alaş" ile "Üç Cüz" partilerinin özerklik meselesinde görüşleri birbirine uygun düşmedi. "Üç Cüz" partisi üyeleri Orta Asya ve Türkistan ülkeleriyle birleşerek federasyon kurmak gerektiğini öne sürmüştür. Onlar özerklik meselesiyle ilgili "Alaş" partisinin programını eleştirmiştir. "Alaş" partisini Sibiryaya özerk devletine katılarak yönetim hakkını Ruslara vermek-

²⁸ Üç Cüz Gazetesi, 1917 №2 24 Aralık.

le suçlar. “*Alaş*” partisi bu amaçlarına ulaşırsa biz Orta Asya ve Türkistan’dan ayrılarak onlarla birleşme hedefimizi yerine getiremeyiz, şeklinde açıklamada bulunur²⁹. “*Üç Cüz*” gazetesinin 19 Ocak 1918 tarihindeki 4. sayısında yayınlanan “*Alın Teriyle Yaşayan Kazak Halkı*” makalesinde Alihan Bökeyhanov’un Sibiryaya özerk devletine katılma niyetine “*Üç Cüz*” partisi temsilcilerinin karşı olduğu dile getirilir.

Böylece Kazak özerk devleti hakkında “*Üç Cüz*” partisi “*Alaş*” partisiyle bazen benzer, bazen farklı bir görüş izlemiştir. Kölbay Tögisov, Kazak özerkliği meselesiyle ilgili olarak kaleme aldığı “*Alaş Özerkliği*” makalesinde Kazak özerkliğini kurmada büyük sıkıntıların meydana gelebileceğinden bahsederek aşağıdaki görüşünü bildirir: “*Kazaklar hem göçebe hem yoksul kabile hâlinde yaşayan tarih boyunca devlet kurmayarak başkalarına örnek olmayan bir millettir. Üç Cüz’lüler Kazak özerkliğini kurmak elimizden gelmez, Türkistan’la birlik ve beraberlik içinde yaşamalıyız, Omsk şehrine bağımlı olarak Sibiryaya dâhil olmaksızın en azından Orta Asya, Türkistan halkı birleşerek federasyon kuralım.*”³⁰

Aynı zamanda “*Üç Cüz*” savaş konusunda da “*Alaş*”tan farklı görüş takip etmiştir. Emperyalist devletlerin başlattığı I. Dünya Savaşına en kısa sürede son verilerek savaşa katılan ülkeler arasında anlaşmanın yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Partinin programında “*Kazak halkına savaşın zararı fazlaca dokundu. Dünyayı kan ve gözyaşına bulayan, insanoğlunu koyun gibi kıran bu savaş hemen durdurularak yeryüzünde ortak barış sağlanmalıdır.*” gibi cümleler yer almaktadır.

“*Üç Cüz*” partisi mahkeme, hukuk işleri konusunda gelecek Kazak yasalarına şeriatın adalet ve insan hakkı kurallarını dâhil etmeyi sunmuştur. Özellikle de nikâh, aile, miras işine ilişkin şer’i kaidelerin takip edilmesini istemiştir. “*Kuran’ın sert*

²⁹ *Üç Cüz Gazetesi*, 1917 №2 24 Aralık.

³⁰ *Üç Cüz Gazetesi*, 1918 №7.

noktalarını almasak da olur, fakat insaniyete faydalı yerlerini günlük hayatımızda izlemeliyiz." gibi taleplerini açıkça savunmuştur³¹.

Gençlerin "Birlik" adlı derneğine üye olan A.Seydalin 13 Haziran 1929 tarihinde işçi-uzman kurulu başkanı A.Y. Fekter'e verdiği ifadesinde "Üç Cüz" partisi Müslüman dini kaidelerini tamamen desteklerken "Alaş" partisinin ise şeriat kanunlarını kabul etmediklerini ileri sürerek "Üç Cüz" üyelerinin halkı onların hareketlerine karşı çıkmaya, örgütlemeye çağırdıklarını belirtmiştir³².

Toprak sorununu çözmek için "Üç Cüz" partisi Kazak yoksullarına ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde arazi vermeyi talep etmiştir. Kazakların yerleşik hayata geçerek tarım işiyle uğraşmasını desteklemiştir. Dolayısıyla onlar "Alaş" partisinin toprak meselesinde Şerbina kanununu göz önünde bulundurmaya amaçlayan taleplerini reddetmişler. Fakat kendileri de araziyi bölme konusunda net bir öneride bulunmamışlar.

Yerel yönetim konusunda "Üç Cüz" partisi, "Alaş" partisinin "Yönetim Ruslardan örnek alarak yapılmalıdır." şeklindeki görüşünü onaylamamıştır. Yerleşik topluluğun yönetim işinin göçebe halkın yönetim şekliyle uygun gelmeyeceğini ileri sürerek yönetim konusunda bilginlere, tecrübeli kişilere danışmanın önemini büyük olduğunu vurgulamışlardır. Böylece "Üç Cüz" partisi üyeleri Kazakların yaşam tarzına uygun yerel yönetim kurullarını açarak, muhtaç kişilere yardımda bulunarak onlar için okullar yaptırmayı amaçlamışlardır.

"Üç Cüz" partisi yoksullara elden geldiği kadarıyla yardım etmeyi programın temel vazifesi yerine koymuştur. Öncelikle tüm Müslüman milletvekilleri olarak birleşerek,

³¹ B.Elkeyev, "Üç Cüz" Partisi, Kazakistan Komünisti, 1990 №8. s. 58.

³² Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 719 Karar, C. 3, 954. İş, 28 Klasör.

sosyal-devrimcilere katılarak, gelecek Kurultay meclisinde seçime katılacaklarını bildirerek kendilerini destekleyenleri 11 numaraya oy vermeye çağırılmışlardır.

Parti, kendi kural ve projelerinin tam metnini gazetenin ilerideki sayılarında okuyabileceklerini söylemiştir. Lakin parti programı tam olarak gazetede yayınlanmamıştır.

“Üç Cüz” partisi kendi programlarında hangi sınıfın ya da grubun çıkarlarını gözettikleri hakkında kesin bir bilgi vermemiştir. Onlar sadece tüm Müslümanları himayelerine alacaklarını söyledi. Parti programının net olmamasının bulanık olmasının nedeni yönetimdeki eksikliklerden kaynaklanıyordu.

“Üç Cüz” partisi başkanı Kölbay Tögisov, “Alaş” partisini burjuvaci milliyetçilerin partisi olarak eleştirmiş, kendilerinin “*Rusların devrimci demokratik kurumlarıyla birleşerek ihtilal karşısı güçlere darbe yapmaya hazır olduklarını*” bildirmiştir.

1917 yılının sonuna doğru Kazak ülkesinde Tüm Rusya Kurultay Meclisi’ne hazırlık çalışmaları yürütülmeye başladı. Bu konu Kazak meclislerinde tartışılarak, Kurultay’a seçilecek milletvekilleri saptanarak, seçim kurallarına uygun listeler oluşturularak insanların dikkatlerine sunulmuştur.

Tüm Rusya Kurultay Meclisi’ne “Üç Cüz” partisi de kendi adaylarını ilettiler. Yukarıdaki programlarda bahsedildiği gibi “Üç Cüz” partisi bu listeye aşağıdaki kişileri kaydetti: 1) Hasenhoca Bekhocin (Omsk), 2) Şaymerden Alcanov (Omsk), 3) Kölbay Tögisov (Omsk), 4) Kazi Torsanov (Omsk), 5) Üsen Kossayev (Omsk), 6) Saduakas Seyfullin (Akmola), 7) Bayseyit Adilev (Akmola), 8) Sultan Abılayev (Akmola), 9) Mukan Aytpenov (Omsk)³³.

24 Kasım’da “*Revolutsiyonnaya Mysl*” (Devrimci Düşünceler) gazetesinde Kurultay meclisine 13 kişinin kayıt yaptırdığı

³³ *İzvestiya Gazetesi* 1918 №75 7 Nisan.

hakkında kısa bir bildiri yayınlandı. Bu listeye göre aşağıdaki kişiler meclise katılmalıydı:

1. Hasenhoca Bekhocin Akmola İl Kırgız (Kazak) Komitesi üyesi.
2. Şaymerden Alcanov Tıp doktoru, sosyalist-devrimci.
3. Kölbay Tögisov gazeteci, Tüm Rusya İşçiler Kurulu Vekillerinin İcra Komitesi üyesi.
4. Mahmut Velihanov subay.
5. Kazi Torsanov Torsanulı Akmola İl Kırgız Komitesi üyesi.
6. Üssen Kossayev devlet erkânı.
7. Saduakas Seyfullin halk öğretmeni.
8. Bayseyit Adilov Akmola İl Kırgız Komitesi üyesi.
9. Aliaskar Kuanışev Petropavl İl Kırgız Komitesi başkanı.
10. Nurgali Kulcanov Semey Lisesi öğretmeni.
11. İbray Tölebayev milliyetçi.
12. Abılayev Sultan Abılayulı milliyetçi sosyalist.
13. Mukan Aytpenov Kereytbodyulı Omsk Kazak İli İcra Komitesi başkanı.

Bu liste "Üç Cüz" partisi Merkez Komitesi tarafından onaylandı³⁴.

"Alaş" partisi üyeleri kendi taraftarları vasıtasıyla Kurultay Meclisi'ne "Üç Cüz" adına aday seçilenler arasında caydırma işlemlerini yürütmekte olduğu belli olunca, Omsk Bolşevikleri *Revolutsiyonnaya Mysl* (Devrimci Düşünceler) gazetesinin 29 Kasım'daki sayısında "Kazak fukarasını bu nasihat ile kandırılmamaya ve toplu olarak "Üç Cüz" partisi yetkililerinin peşinden gitmeye" davet eden bildiriler basılmıştır³⁵.

³⁴ Üç Cüz Gazetesi, 1918 №9.

³⁵ *Revolutsiyonnaya Mysl*. 1917 №55 29 Kasım.

“Üç Cüz” üyeleri Kurultay seçimi arifesinde halk arasında çıkararak kendi adaylarını tanıtmışlardır. Fakat halkın kabul etmediğini anlayan bazı adaylar kendi istekleriyle seçim listesinden çıkmaya başladılar³⁶.

Bozkır bölgesi (okrug) genelinde Tüm Rusya Kurultay Meclisi seçimi 25 Aralık 1917 tarihinde sona ererek seçim sonuçları açıklandı³⁷. Seçim düzenlendiği tarihte “*Veçernyaya Zarya*” (*Akşam Şafağı*) gazetesi bozkır seçim yerlerinde Kurultay Meclisi adayları için oy kullanıldığını duyurarak bültenlerin sayılmakta olduğu hakkında bilgi verir. Gazete yazarı en çok oyu 5. Liste (Alaş partisi) ile 11. Liste (Üç Cüz partisi)’nin alacağına oldukça emin olduğunu, aynı zamanda iki parti arasında tartışma yaşanacağını da belirtir.

“*Veçernyaya Zarya*” (“*Akşam Şafağı*”) gazetesi bu makalede “Üç Cüz” partisi ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarır: “*Üç Cüz partisi sosyalist-siyasi parti olarak bilinmiştir. Merkez komitesi Omsk şehrinde bulunmaktadır. Partinin diğer şehirlerde şubeleri yoktur. Partide aydın üye sayısı pek azdır. Son zamanlarda üyeleri oldukça azalmaktadır. İşçiler hariç, Kurultay meclisine adaylığa sunulan Üç Cüz üyeleri partiden ayrılmaktadır. Adaylar listesine dâhil olan 14 kişiden 8’i partiden istifa etmiştir.*” Bunun nedeninin partinin programından kaynaklandığını öne sürer. Aynı zamanda partinin “*Kazakların özel federasyon kurması, Ruslara bağımlı olmaktan kurtulması, tüm Türk ve Tatar halklarının birleşmesi gerektiği*” görüşünü benimsediğini belirtmiştir³⁸.

3. “Üç Cüz” Partisinin Faaliyetleri ve Yıkılması

“Üç Cüz” partisinin ilk kurucusu, başkanı Mukan Aytpe-nov, 2 Şubat 1871 tarihinde Omsk İli Şarbakköl İlçesinin №2 köyünde doğmuştur. Omsk Öğretmen Lisesi’nden mezun olduk-

³⁶ *Sarıarka Gazetesi*, 1917 №15, 17, 18.

³⁷ *Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi*, F.840, C.1, D.309.

³⁸ *Veçernyaya Zarya Gazetesi*, 1918 №4 5 Ocak.

tan sonra İl Başkanlığında görevde bulunarak Kazak dili çevirmeni, ondan sonra Omsk gıda komitesinde çalışmıştır. "Aykap" dergisinde kültür, eğitim, sağlık, toprak sorunlarıyla ilgili makaleler yayınlamıştır. Sovyet hükümeti yerleştikten sonra Kazak bölümü başkanı görevini üstlenmiştir.

"Üç Cüz" partisinin bazı üyeleri Sovyet organlarında önemli görevler aldılar. İ. Köbekov, S. Tölengitov, M. Öserbayev, C. İsmagambetov, C. İşmuhammedov Petropavl Sovyet idaresinin ekonomik, toprak ve gıda komiteleri bölümlerinde çalışmışlardır.

Örneğin toprak bölümünü yöneten İshak Köbekov Petropavl şehrindeki "Üç Cüz" partisi il teşkilatına başkanlık yaparak aynı zamanda Kızıl Ordu asker birliğinin komiseri görevini üstlenmiş, Bütçe Komisyonuna da dâhil olmuştur. "Üç Cüz" partisi aktif üyelerinden birisi S. Tölengitov Petropavl İl Halk İktisat Kurulu Gıda Bölümü üyesi seçilerek bölgede Sovyet iktidarının güçlenmesinde ve eğitim alanında epeyce katkıda bulundu.

Ne yazık ki, Kazak Sosyalist "Üç Cüz" partisi üyelerinin hayatı acı dolu geçti. Kazakistan'ın Kuzey ve Doğu bölgesini Beyaz Ordu askerlerinin işgal etmesi partinin hayatına son verdi. Sibiry'a da Kolçak hükümetinin kurulması "Üç Cüz" partisi üyelerinin tamamen sürgün edilmelerini tetiklemişti.

Kölbay ve Mukan Aytpenov arasında süren tartışma "Üç Cüz" partisi üyeleri arasında birbirine olan güvensizliği artırdı. Kölbay Tögisov'un hizmetinden memnun kalmayan partinin 457 numaralı üyesi, onu şikâyet ederek başkanlıktan ayırmaya çalıştı. Yapılan bu şikâyetten sonra K.Tögisov gözaltına alındı. Aynı zamanda Ermuhammed Tokbayev, Süleyman Tölengitov, Şaymerden Alcanov, Süleyman Tögisov gibi başkanlık kurulu üyeleri de hapse atıldı. 11 Nisan'da "Sarıarka" gazetesini müdürlüğüne "Kölbay'la birlikte Şaymerden Alcanov, Süleyman Tögisov de gözaltına alındı. Kabekov de hapse atılacaktır. Kölbay'ın önce ne işle uğraştığı hakkında ifade vermek üzere Erme-

kov ve Sarsenov'u gönderseniz iyi olur.” şeklinde telgraf gelmiştir³⁹.

“*Sariarka*” müdürlüğüne gelen ikinci telgrafta 18 Nisan'da Ombi şehrinde Yolsullar Meclisi'nin düzenleneceği ve orada Kölbay'ın yaptığı işlerle ilgili meselelin ele alınacağı hakkında bilgiler verilerek meclise Sarsenov'un gelmesi rica edilmiştir⁴⁰.

Kölbay'ın gözaltına alınmasına 23 Şubat 1918 tarihindeki Batı Sibiry Kurulu İcra Komitesi toplantısındaki Omsk Kazak (Kozak) Kurulu Milletvekilleri Başkanı E.V. Polyudov'un raporu neden olmuştur. O, Kölbay'ın birçok yönden suçlu olduğunu söyledi. Omsk'ta yayınlanmakta olan “*İzvestiya*” ve Semey'deki “*Trudovaya Znamya*” gazetelerinde E.Polyudov raporundan sonra birçok makaleler çıkmıştır.

E.Polyudov, K.Tögisov'un hizmetini 1908 yılından itibaren değerlendirerek, onu “*Sahte belgeyle avukat olarak çalıştı, Aykap dergisinde gerçeği yansıtmayan makaleler yayınladı, Rusya Müslümanlar Meclisinde Müslümanların çıkarını savunmadı, rüşvet aldı.*” diye suçlayarak hemen gözaltına alınması gerektiğini öne sürdü. Onun bu önerisi çabuk kabul edildi ve - K.Tögisov o sırada komitede görev yapıyordu- K.Tögisov'e karşı soruşturma işlemleri başlatıldı.

30 Nisan'da Omsk İhtilâl Kurulu Soruşturma Komisyonu üyeleri ondan ifade almıştır. Kölbay, soruşturma sırasında Şubat İhtilali'ne kadar ve ondan sonraki yıllarda yaptığı görevlerinden bahsetmiştir. O, “*Üç Cüz*” partisinin kurulmasının temel nedeninin yoksul Kazakları kölelikten kurtarmak ve onları birleştirmek olduğunu belirtir. “*Alaş*” partisinin Çarlık Rusya'ya bağlı Sibiry İl Duma'sını desteklediğini, Recep İtbayev, Alihan Bökeyhanov vb. üyelerini göndererek Sovyet iktidarına karşı çıktığını, “*Kazak*”, “*Sariarka*” gibi gazetelerde Bolşeviklerin iktida-

³⁹ *Sariarka Gazetesi*, 1918 №37 15 Nisan.

⁴⁰ *Sariarka Gazetesi*, 1918 №37 15 Nisan.

rını kötüleyen makaleler yayınlarken, "Üç Cüz" partisinin onların bu hareketlerine itiraz ederek Sovyet hükümetini desteklemeye çalıştığını anlatmıştır.

Kölbay, "Alaş" a karşı mücadele ederken onların üyelerini tutuklama, İcra Komitelerini dağıtma işlemlerini yürüttüğünü de saklamamıştır. "Alaş" partisi tarafından kendisine idam cezasının kesildiğini, bundan bir ay önce İshak Köbekov ve kendisinin öldürüleceklerine dair mektup aldıklarını, bu mesele ile ilgili olarak Petropavl'da soruşturma işlemlerinin başlatıldığını dile getirmiştir. Aynı zamanda Kölbay, Polyudov'un raporunda geçen Bayniyaz Bukubayev'den aldığı 1000 somu yardıma çok ihtiyacı olan Kazak öğrencilere dağıtmak için "Demokratik Gençler Derneği"ne verdiğini, onu doğrulayan belgelerin de elinde bulunduğunu söylemiştir⁴¹.

Nitekim parti başkanı Kölbay Tögisov, kendisine yöneltilen suçlar nedeniyle Omsk hapisanesinde yıllar boyu işkence gördü. Omsk şehrinden Moskova'ya Milletler İşleri Başkanı'na "Üç Cüz" partisi başkanı K.Tögisov'un gözaltına alındığına dair telgraf gönderilmiştir. Hukuk Komiserliği Soruşturma Dairesi K.Tögisov'a verilen Kırgız (Kazak) Milletvekilleri Kurulu İl Komitesinin 60 No'lu kimliğinin geçerliliğini sınırlamıştır.

13 Nisan 1918 tarihinde bu durumla ilgili olarak Ş. Alcanov'un başkanlığıyla Omsk İl İcra Komitesi Kazak Milletvekilleri Kurulu meclisi düzenlenir. Cumanov, N. Bügenbayev, Berkaliyev, Korcimbayev gibi "Üç Cüz" partisi üyelerinin katılımıyla gerçekleşen mecliste Ş. Alcanov'un raporu dikkatlere sunulur. Adı geçen parti üyeleri onun İşçi, Çiftçi Milletvekilleri Kurulu'nun Milletler Bölümü Hukuk Dairesi'nden çıkan ilgili kararına itiraz ederler⁴².

"Üç Cüz" partisi eski başkanı Mukan Aytpenov da Sovyet hükümeti tarafından tutuklanır. Onun gözaltına alınmasına Köl-

⁴¹ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.43-45.

⁴² Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.10.

bay Tögisov ile Ş. Alcanov'un şikâyetlerinin neden olduğunu sanan partinin 71 üyesi 12 Nisan'da toplantı düzenleyerek M.Aytpenov'un kısa bir zamanda serbest bırakılmasını talep ettiler⁴³.

Kölbay, kendisinin haksız yere suçlandığını ileri sürerek Batı Sibirya İcra Komitesi Başkanı Kosarev'e birkaç defa müracaatta bulunmuştur. Örneğin 25 Nisan 1918 tarihinde yolladığı ilk dilekçesinde gözaltına alınan şahsın 48 saat içerisinde suç tespit edilemezse serbest bırakılması gerektiğini söyleyerek, kendisine yöneltilen bütün suçları "Alaş" partisi üyelerinin uydurduklarını bildirerek hemen çıkarılmasını istemiştir⁴⁴. 2 Mayıs'ta Kosarev'e gönderdiği ikinci dilekçesinde kendisinin 30 Nisan'da Soruşturma Dairesi'nde yargılandığını, bütün suçların tespit edilmediğini, düzmece iftiraların kurbanı olduğunu anlatır⁴⁵.

K.Tögisov'un eşi Meryem Tögisova, 17 Mayıs 1918 tarihinde Serbest Bırakma Komisyonu'na bir dilekçe göndermiştir. Meryem Tögisova, dilekçede eşinin haksız yere hapse atıldığını, kendisinin ise kucaktaki çocuğuyla bir aç susuz sokakta kaldığını belirterek eşinin kefaletle serbest bırakılması talebinde bulunmuştur⁴⁶.

"Üç Cüz" partisinin diğer üyeleri K.Tögisov ve Ş.Alcanov'un tutuklanma sebeplerini öğrenerek onları hapisten kurtarmaya çalıştı. Partinin il teşkilatları özel komisyon oluşturarak onların üzerinden açılan davaların asılsız olduğunu kanıtlamaya çabalamıştır.

Pavlodar İl Teşkilatı, K.Tögisov ile Ş. Alcanov'un serbest bırakılmasını talep eden 187 kişinin imzaladığı kararı kabul ederek onların gözaltına alınmasının temel nedeninin "Üç Cüz"

⁴³ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.43-45.

⁴⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113.

⁴⁵ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.119.

⁴⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113.

partisini yıkmak olduğunu tespit etmiştir. Teşkilatın kararında Tögisov'u hapisten çıkarmak için Batı Sibiryaya İcra Komitesi'ne müracaat edilmesi gerektiği de bildirilmiştir⁴⁷. Batı Sibiryaya İcra Komitesi davaya bakmak için 9 Mayıs 1918 tarihinde Polyudov'un ifadesini almıştır. Polyudov, Kölbay'a yöneltilen suçların "Alaş" partisi üyeleri A.Bökeyhanov, H.Gabbasov, Karkaralı ili eski hakemi Vaisser tarafından doğrulandığını dile getirmiştir. Bunu müteakip, 11 Mayıs'ta Kosarev'in başkanlığıyla düzenlenen Batı Sibiryaya İl İcra Komitesi meclisinde K.Tögisov'un meselesi detaylı bir şekilde tartışılır. Onun suçunu tespit edecek net bir belgenin bulunmadığından bir sonraki mecliste bu davayla ilgili Polyudov'un açıklamasını dinlemek için karar kabul edilir. Fakat K.Tögisov'u hapisten kurtarmak hiç mümkün olmamıştır. Omsk şehrini Kolçak'ın Beyaz Ordusu işgal edince hapishanedeki bütün tutukluların kaderi Kolçak hükümetinin eline geçer.

K.Tögisov'un tutuklandığına dair haberini duyunca avukat Cakıp Akbayev Yerel Kazak Komitesi'ne telgrafla "Kölbay Tögisov gözaltına alındı. Üç Cüz mahvoldu." diye haber gönderdi. Bununla ilgili "Trudovaya Znamya" (Emek Arması) gazetesinde "Nasıl Anlarız" başlıklı kısa bir bildiri yayınlanmıştır⁴⁸. "Kazak" gazetesinde basılan "Kazak Bolşevikleri" adlı kısa makalede birçok Bolşevik Kazak'ın tutuklanarak cezalarını çekmekte olduğu, onların arasında Kölbay Tögisov'un da yer aldığı, onun Omsk cezaevinde bulunduğu anlatılır. "Bolşeviklere dayanarak milleti yok etmek isteyen Kölbay Tölengitoğlu Omsk hapishanesinde cezasını çekmektedir. Kölbay'ın yaptığı bir sürü suç tespit edilmiştir. Sahte belge yapmak, rüşvet vermek, haksızlık, yalan işler, şikâyet bunlardan bazılarıdır. Her

⁴⁷ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.197, C.1, D.130.

⁴⁸ Trudovaya Znamya Gazetesi 1918 №42 25 Mayıs.

yaptığı suçu tek tek incelenerek ceza kesilirse onları ödemeye Kölbay'ın hayatı yetmezdi.”denir makalede⁴⁹.

K. Tögisov, 10 ve 20 Haziran'da iki defa Beyaz Ordu askerlerine kendisinin serbest bırakılmasını isteyen mektup göndermiştir. Fakat Kolçak hükümeti savcısı 27 Haziran'da onun Sovyet iktidarının aktif savunucusu olduğunu, kendisinin onun davasına bakmakla görevlendirildiğini bildirerek açıklamada bulunur⁵⁰. K.Tögisov, böyle bir durumla karşı karşıya gelirken suçsuzluğunu dile getirerek, hapisten çıkmasına yardım etmelerini isteyerek “Alaş” partisi yetkililerine de mektup yollar. Bu mektup, “Sariarka” gazetesinde yayınlanır. Mektupta bunlar yazılıdır: “Saygıdeğer Kazak Komitesi üyeleri, millete destek olan büyük ağalar ve küçük beyler! Yolumu şaşırdım. Hapse atıldıktan sonra aklım başıma geldi, hatamı gördüm. Şimdi ise çok pişmanım. Ben bunları tek başıma yapmadım, bana eşlik edenler de çoktur. Bütün onların suçlarını benim üzerime mi yükleyeceksiniz? Onların yaptığı suçların bedelini ben mi ödeyeceğim? Beni bu hapisten kurtarın, cezayı da siz kesin. Ruslara ben hiçbir şey yapmadım, Kazaklara yaptığım suçum için de cezamı da Kazakların kesmesini kabullenirim.” Bu mektubu aldıktan sonra “Alaş” partisinin Akmola Komitesi toplantı düzenleyerek Kölbay Tögisov'un sadece Akmola Kazaklarına değil, tüm Kazak-Kırgız halkına zarar verdiği, dolayısıyla onu affedilemeyeceği, bu davanın Alaşorda hükümetine devredileceği, onun suçlarının “Alaş” partisi tarafından sorgulanacağı hakkında karar çıkarır. Bu karar, “Kazak” gazetesinin 10 Eylül'deki №264 sayısında yayınlanır.

“Cas Azamat” (Genç Adam) gazetesinin №5 sayısında Kölbay Tögisov'un Omsk cezaevinde bulunduğu, onu tutuklanmadan önce evinde yapılan araştırma sırasında ele geçirilen belgeler arasında Kölbay'ın taraftarlarının telgraflarının da olduğu

⁴⁹ Kazak Bolşevikleri Kazak Gazetesi, 1918 №263 5 Eylül.

⁵⁰ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.2252, C.1, D.124-136.

söylenir. Makalede Kölbay'ın arkadaşlarının Nurgali Kulcanov ve Hassen Nurekenov gibi tanınmış aydınlar olduğu öne sürülür.

N. Kulcanov'un Semey cezaevinde bulunduğu da belli olur. O, "Üç Cüz partisi üyeleriyle birlikte İl, İlçe Kazak Komitetleri ve Kazak mahkemelerini kapatarak onun yerine Bolşevik teşkilatlarını kurmak için K. Tögisov ile irtibata geçerek Semey'deki bütün gelişmeleri ona telgrafla bildirdi." diye suçlanır. Gazetede yazıldığı gibi N. Kulcanov 26 Şubat'ta Omsk'teki Kölbay'a Semey'den Mircakıp Dulatov'un geldiğini, B. Sarsenov ile İ. Alimbekov'ların Sovyet iktidarında çalıştığını bildirir. 7 Mart'ta gönderdiği telgrafta 6 Mart'ta Kazı Torsanov'u Bolşeviklerin kurşuna dizdiğini belirterek Kölbay'ı Semey'e davet etmiştir.

1918 yılın Aralık ayında Omsk'te Bolşevikler isyan çıkarır ve cezaevini basarak oradaki tutukluları serbest bırakır. K. Tögisov ile Ş. Alcanov ikisi firar ederek Kazak köylerine gidip saklanır. Onların hapisten çıktığı hakkında "Cas Azamat" gazetesinin 5 Ocak 1919 tarihindeki sayısında "Kölbay, Şaymerden Firar Etti" başlıklı makale yayınlanmıştır. Makalede Kölbay ile Şaymerden'in cezaevinden firar ettikten sonra Küderi adlı Kazak'ın evinde bir gece kalarak ondan sonra 52 kilometre uzaklığındaki Bibatır köyüne gittiği söylenir. Kölbay'a yardım eden birçok kişi gözaltına alınır. Çok geçmeden Kölbay ve Şaymerden yakalanarak Kolçak hapishanesinde eziyet görür.

12 Ocak 1919 tarihinde K. Tögisov'un davasıyla ilgili mahkeme duruşmaları başlatılarak Bayniyaz Bukabayev, Şahman Alpısbayev, Abdurrahman Munayev onun için tanıklık etmeye çağırılmıştır.

Kölbay Tögisov, 1919 yılında Kolçak askerleri tarafından vurularak öldürülmüştür. Omsk cezaevi müdürünün Omsk bölgesel mahkemesi hâkimine gönderdiği mektubunda Kölbay

Tögisov'un 14 Mart'ta tifo hastalığından vefat ettiğini bildirmiştir⁵¹.

Ünlü Kazak yazar ve şairi Saken Seifullin'in "*Tar Col, Tayğak Keşüv*" (*Dar Yol, Kaygan Geçit*) romanında "*Üç Cüz*" partisi üyeleri hayatının son anlarıyla ilgili olarak aşağıdaki cümlelere yer verilmiştir: "*Kızılcar şehrinde Kazak işçileri başkanı İshak Kabekuli isyan sırasında Beyaz (Beyaz Ordu) askerleri tarafından vurulmuştur. Aynı gün Karim Sateşuli'ni Kızılcar'ın Müslüman zenginleri öldürmüşlerdir. Gali Esmagambetuli da zenginler tarafından idam edilmiştir. Mukan Esmagambetuli hapse atılarak üç aydan sonra serbest bırakılmıştır. Şaymerden Alcanuli Kızılcar'da yakalanarak tutuklanmıştır. Sonra Omsk cezaevine gönderilmiştir. Aralık 1918 yılında Omsk şehrinde Kolçak hükümetine karşı başkaldırı yapıldığında Bolşevikler Şaymerden'i geceleyin cezaevinden çıkarmıştır. Şaymerden ile Kölbay hapisten kurtulduktan sonra hemen Kazak köyüne kaçmışlardır. Bunları Omsk şehrindeki "Alaş" üyeleri yakalayıp Kolçak'a teslim etmiştir. Kolçak, çok geçmeden Kölbay'ı cezaevinde öldürmüştür. Az sonra Şaymerden'i de idam etmiştir.*"⁵².

18 Haziran 1918 tarihinde Kökşetau İlinde Muhammed Salim Kaşimov'un başkanlığıyla düzenlenen "*Alaş*" Partisi İl Komitesi meclisinde Aksarı bölgesi başkanı Satıbay Baytuşev istifa ettirildi ve "*Üç Cüz*" partisi başkanlarından birisi olduğu için yargılama meselesi görüşüldü. Kökşetau İl Başkanına gönderilen belgede "*Alaş*" partisi iki yetkiliyi Baytuşev'i tutuklamaya gönderdiğini belirtmiştir⁵³.

"*Üç Cüz*" partisine üye olan, 1913 yılında Omsk şehrinde eğitim gören Kazak gençlerinin "*Birlik*" adlı derneğin kurulmasına katkı sağlayarak başkanlık yapan Akmola İl Kazak Ko-

⁵¹ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.2252, C.1, D.138.

⁵² S.Seyfullin, *Tar Col Tayğak Keşüv*, Almatı 1977. s. 261.

⁵³ Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113.

mitesi başkanı Şaymerden Alcanov, 1918 yılında Çek askerleri isyanında yakalanarak tutuklanır. İlkinde Petropavl ceza evinde, sonra da Omsk ceza evinde eziyet çeken Ş. Alcanov hapishaneden firar etmesine rağmen Kolçak askerleri tarafından tekrar yakalanarak Aleksandrov ceza evinde öldürülür. S. Seyfullin, "Oktyabr Tönkerisinin Kurbandarı" (Ekim İhtilali Kurbanları) adlı makalesinde: "Şaymerden tıp yüksekokulundan mezun olmuştur. Omsk şehrindeki gençlerce tanınmış 'Birlik' derneğinin kurucularından birisi, önderiydi." diye yazmıştır. Parti üyelerinden birisi İshak Kabekov, Ağustos 1919'da Kolçak askerleri tarafından acımasızca öldürülür. Onun ölümüyle ilgili açıklamada tifo hastalığından vefat ettiği belirtilmiştir. Ekim 1919'da Nurgali Kulcanov'u Semey şehrinde Beyaz Ordu askerleri yargılamadan öldürür.

"Üç Cüz" partisinin bazı üyeleri ondan istifa ederek "Alaş" partisine üye olmayı amaçladılar. Örneğin partinin eski yönetim üyelerinden Mukan Aytpenov ile Saduakas Cantasov Akmola İl Komitesine gönderdiği mektupta "Üç Cüz" partisinden istifa ettiklerini belirterek "Alaş" partisine üye olmak istediklerini açıkça bildirmişlerdir.

Mukan Aytpenov'un "Üç Cüz partisindeki arkadaşlarımdan ayrılalı çok oldu. Dolayısıyla partiden istifa etmiş bulunmaktayım. Mümkünse beni 'Alaş' partisi üyeliğine kabul etmenizi rica ederim." diye yazdığı dilekçesi "Sarıarka" gazetesinin №45 sayısında yayınlanmıştır.

Gazetenin bu sayısında Saduakas Cantasov'u, "Kölbay ve arkadaşları 'öldüreceğim, şikâyet edeceğim, tutuklayacağım' diye beni tehdit ettikleri için Üç Cüz partisine girmiştik. Fakat görüşüm, namusum Alaş partisinden yanadır." şeklindeki sözü de yer almıştır.

Almola "Alaş" Partisi İl Komitesi'nin 16 Haziran 1918 tarihinde düzenlediği mecliste onların yazdıkları dilekçeler değerlendirilmiş ve Mukan Aytpenov ile Saduakas Cantasov üyeliğe kabul edilmiştir.

Dünya şampiyonu, ünlü güreşçi “Üç Cüz” partisi üyesi olan Hacı Mukan Munaytpasov da Omsk cezaevinde bulunur. Mukan Aytpenov, 1920 yılında “*Kedey Sözi*” (*Fakir Sözü*) gazetesinin editörü olarak çalışır.

“Üç Cüz” partisi üyelerinin siyasi hayatı böylece sona erer. Araştırmacı V.K. Grigoryev, millî “*Alaş*” ve burjuvacı “Üç Cüz” partilerinin 1920’li yıllara kadar yaşayamadan Kazakistan’ın siyasi hayatından çekildiğini dile getirmiştir.

Kaynakça

A- Arşiv Belgeleri

- *Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi*
- *Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi*

B- Süreli Yayınlar

- "Alaş" Hareketi (2008)
- *Alaş Gazetesi* (1916-1917)
- *Aykap Dergisi*. (1911)
- *Cas Azamat Gazetesi* (1918)
- *İzvestiya Gazetesi* (1917)
- *Kazak Gazetesi* (1913-1918)
- *Revolutsionnaya Mysl* (1917)
- *Sarıarka Gazetesi* (1917)
- *Svobodnaya Reç Gazetesi* (1917)
- *Üç Cüz Gazetesi* (1917-1918)
- *Veçernyaya Zarya Gazetesi* (1917-1918)

C- Kitap ve Makaleler

- ABDİMANOV, Ömirhan (1993). *Kazak Gazetesi*, Almatı.
- ABDİMANULI, Ömirhan (2002). *XX. Yüzyıl Başındaki Kazak Edebiyatı*, Almatı.
- ATABAYEV, Kambar (2000). *Kazak Basını Kazakistan Tarihi Kaynakçası Olarak (1870 - 1918), Bilimsel Araştırma*, Almatı.
- BAYTURSIN, Ahmet (1913). "Bilim Tellalı", *Kazak*, S.16, 25 İyun/Haziran, s. 4-6.
- BİMAHANOVA, Züriyat (2010). *Kazak Gençler Süreli Yayını Tarihi (XX. yüzyıl başı – 1940 yy.)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Almatı.
- ÇEKİÇKESEN, Pınar (2011). *Aykap Dergisinde Yayımlanan Dil Yazıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DULATULU, Mircakıp, "Hazret Sultan" *Kazak Gazetesi*, S.7. (18 Mart 1914), s. 2-8.
- ELEUOV.T. (1961). *Ustanovlenye i Uproçenye Sovetskoi Vlasti v Kazahstane*, Almatı.
- ELKEYULI. B., (1922). "Tögisov ve "Üç Cüz" Partisi", *Almatı Akşamı*, №203.
- GRİGORİYEV, Vladimir (1989). *İdeyno-Politiçeskaya Rabota Partiinih Organizatsiy Kazahstana (1917-1925 gg.)*, Almatı.
- İSHAKOV, S. (2003). *Rossiyskiye Musulmane i Revolutsya*, Moskova.
- KARAŞ, Gumar, (1912). "Hayat Mücadelesi" *Kazakistan Gazetesi*, S.17. (16 Ağustos 1912), s. 2-4.
- KARATAYEV, Bakıtcın, (1911). "Vatandaşlara" *Kazakistan Gazetesi*, S.11. (27 Mayıs 1911), s. 3-5.
- Kır Balası, (1913). "Kazak" *Gazetesi*, S. 8., (28 Şubat 1913).
- KOYGELDİYEV, Mambetn (2008). *Alaş Hareketi*, I Cilt, Almatı.

- KUMĞANBAYEV, Jandos (2012). “U.Ahatov Alihan Bokeyhan ve “Kazak” Gazetesi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S.7. (25 Aralık 2012), s. 136-141.
- KURBANGALİ, Halid (1992). TAUARİH Hamsa (Beş Tarih), Almatı.
- KYDYRALİYEYEV, Darkhan (2002). *Türkistan’da Cedidcilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- MAYLİN, Beyimbet (1913). “Kazak Halkının Şimdiki Durumu”, *Aykap Dergisi*, S. 15., (15 Ekim 1913), s. 27-31.
- NISANBAYEV, Abdimalik (1998). Kazakistan Millî Ansiklopedisi, C.10, Almatı.
- NURPEYİSOV, Kenes (1995). *Alaş hem Alaşorda*, Almatı.
- NUSKABAYEV, Orazali (2004). *Aykap Dergisi ve Kazakistan Gazetesi*, Almatı.
- POD Znamenem Leninskih İdei (1973), Almatı.
- POTANİN, Grigoriy (1972). *Folklor Derlemesi*, Almatı.
- SEYFULLİN, Saken (1977). *Tar Col Tayğak Keşüv*, Almatı.
- SMAGULOVA, G. H. (2007). *Koyandı panayırı: kuruluşu ve gelişme tarihi, Vatan Tarihi*.
- SPIRİN, Leonid (1977). *Kruşenye Pomeşiçih i Burcuazhıh Parti v Rossii*, Moskova.
- USTANOVLENYE Sovetskoy Vlasti v Oblastyah Kazahstana (1917-1918), Almatı 1957.
- ZHYLYSBAYEV, Nursultan (2004). *Kazakistan Cumhuriyeti’nde Basının Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.